УДК 821.111-311.8.09

Пономаренко О. В.,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних спеціальностей Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

СПЕЦИФІКА ВЗАЄМОДІЇ РОКОКО І СЕНТИМЕНТАЛІЗМУ В РОМАНІ Л. СТЕРНА «СЕНТИМЕНТАЛЬНА ПОДОРОЖ ПО ФРАНЦІЇ ТА ІТАЛІЇ» В ОБРАЗІ ГОЛОВНОГО ГЕРОЯ

Анотація. Стаття присвячена розгляду взаємодії сентименталізму та рококо в романі англійського письменника 18 століття Л. Стерна «Сентиментальна подорож по Франції та Італії». Дослідження базується на з'ясуванні специфіки образу головного героя роману та тих мовних засобах і прийомах, що використовує автор для створення образу головної діючої особи в романі.

Ключові слова: сентименталізм, рококо, літературний напрям, мовні засоби, стилістичні прийоми.

Постановка проблеми. В історії європейської культури 18 століття – своєрідний кульмінаційний етап, переломна епоха, відзначена відмиранням багатьох традиційних форм художнього життя і народженням нових форм, нової якості [4, с. 181]. Панорама художнього життя 18 століття відрізняється особливою складністю і різноманітністю, наявністю різних потоків, напрямів і тенденцій, які як зближуються, так і відштовхуються один від одного [4, с. 179]. Відповідно чітко не встановлені хронологічні рамки літературних напрямів цього періоду [5, с. 78].

Відкритим у літературознавстві залишається питання про визнання рококо і сентименталізму самостійними літературними напрямами. У зв'язку із цим складним вбачається розмежування цих напрямів у літературних творах 18 століття і співвіднесення їх із тим чи іншим напрямом.

В останні десятиліття в сучасному літературознавстві зростає інтерес до творчості англійського письменника 18 століття Л. Стерна, зокрема до його роману «Сентиментальна подорож по Франції та Італії», який останнім часом викликає суперечки щодо його приналежності до сентименталізму.

Літературознавці старшого покоління, такі як А.А. Єлістратова, К.Н. Атарова, О.А. Аникст, А.Л. Зорін та ін., безапеляційно відносять роман до сентименталістської течії літератури, тоді як у сучасних дослідженнях П. Бреді, Р. Гатцфельд, Є.В. Максютенко наводять аргументи щодо приналежності роману до літератури рококо.

Мета. У цій роботі представлена спроба дослідження взаємодії сентименталізму і рококо, заснована на з'ясуванні специфіки образу головного героя роману, і тих мовних і стилістичних засобах і прийомах, які автор використовує для створення образу головного героя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для «Сентиментальної подорожі по Франції та Італії» Л. Стерна як для будь-якого твору, що належить до напряму сентименталізму, характерне введення низки чутливих епізодів. Проте з допомогою широкого набору мовних засобів і стилістичних прийомів автор тонко виявляє «розбіжності чутливого ідеалу і людської природи, які створюють комічний ефект і безумовно висловлюють досить іронічне ставлення до чутливості» [2, с. 95].

Оповідання Л. Стерна відрізняється своєрідністю побудови і стилістичним розмаїттям [6, с. 97]. Сміливість і вільний стиль написання Л. Стерна визначає С. Вульф, зазначаючи, що « no young writer could have dared to take such liberties with grammar and syntax» [14, с. 95].

Стилю «Сентиментальної подорожі по Франції та Італії» властиве вільне маневрування формою та масштабом опису, що виявляється в членуванні та зміні розділів, внутрішніх монологах, ліричних відступах, вставних новелах, прямих зверненнях до читача.

Ускладненій формі твору відповідає й ускладнений стилістичний простір. Мова головного героя вражає своєю строкатістю, вишуканою декоративністю, сумбурністю і колажем різноманітних стилістичних прийомів і засобів, за допомогою яких автор перебільшує, доводить розповідь до логічної межі, домагаючись пародійного ефекту, при цьому, за словами А.Л. Зорина, «не розриваючи остаточно ниток, що зв'язують його з літературою сентименталізму» [2, с. 98].

Мова головного героя містить багато «повчань-максим» [6, с. 106]. І це не випадково, адже він – пастор і його промови часто побудовані у формі проповіді або ораторських декламацій. Йорик часто використовує звернення до читача й окличні речення, що додають мові пастора пафосності та драматизму. «Just God! This certainly, fair lady!, Base Passion!... – base, ungentle passion!... – Heaven forbid indeed! – Good God!». Розмовляючи, Йорик постійно вживає іноземні слова французького й латинського походження, що свідчить про його освіченість. Водночас він лається на різних мовах: «The deuce go with it all!», «Le Diable l emporte!», ковтає звуки, що є ознакою просторіччя. Подібна подвійність у змалюванні героя говорить про нецільність його образу. Своїм вибором пастора на роль головного героя-мандрівника Л. Стерн привніс у роман мотив «двоїстості природи» людини, який досліджує людську природу й сам, відчуває високі та низькі спонукання.

Як вважає Є.В. Максютенко, ім'я Йорик виникає, з одного боку, у зв'язку з автобіографічною згадкою Йоркширського графства і Йоркширського собору, де Л. Стерн починав свою кар'єру священнослужителя; з іншого – образ героя-блазня запозичений із шекспірівської трагедії [3, с. 44]. В.Б. Шкловский також натякає на походження героя «Сентиментальної подорожі по Франції та Італії»: «У Стерна три вчителі: Сервантес, Рабле та королівський датський блазень Йорик. Про цього героя Шекспіра ми знаємо небагато. Гамлет сказав: «Бідний Йорик!» – тримаючи череп блазня в руках. «Сентиментальну подорож»

здійснює як би воскреслий бідний Йорик» [7, с. 194]. Приналежність героя до блазенства визначає тон оповідання, поєднуючи одночасно мудрість та іронію. Вибравши пастора на роль сентиментального мандрівника, Л. Стерн підкреслює споконвічну миролюбність і доброту свого героя та водночас поширює іронію і на саму релігію. Головний герой «майже все життя був закоханий в одну, то в іншу принцесу» [1, с. 571], «майже кожну хвилину в кого-небудь нещасливо закоханий» [1, с. 579], протягом своєї подорожі Йорик постійно зустрічається з представницями жіночої статі, що належать до різних станів: пані, мадам де***, гризеткою, маркезиною де Ф***, fille de chamber. Йорик міркує про швидкоплинність подій, що відбуваються: «Життя занадто коротке, щоб довго возитися з її умовностями, – тому я миттю скочив у карету, і моя сусідка повезла мене до себе додому» [1, с. 592].

У романі багато місця відведено зображенню тілесних рухів, поз, жестів. «Стерн, – як пише В.Б. Шкловський, – аналізує позу і через неї читає конкретний душевний стан героя. Стерн конкретизує пози героїв, рухи, властиві певному часу, обстановку та костюми» [8, с. 312]. «When he had enter'd the room three paces, he stood still; and laying left his hand upon his breast...» [15, с. 330] . Протягом усього роману автор фіксує фізичний стан героя, згадуючи про биття крові в пальцях, про почастішання дихання, пульсу, про те, як розширюються в тілі судини. Ця фіксація дає нам уявлення про внутрішній стан героя. Разом із цим, за словами Є.В. Максютенко, «мотив морального страждання в романі редукується до рівня фізичних проявів відчуттів» [3, с. 46]. Головний герой відкрито культивує гедонізм, чуттєвість, що робить його близьким рокайльному герою [13, с. 430].

Душевні переживання героя, його моральний стан зображується за допомогою низки сентименталістських кліше, епітетів, порівнянь, роблячи його мову сентиментально-слізною і жалібно-чутливою: «бідний монах» [9, с. 329], «моє серце вразив» [9, с. 333], «неприваблюву картину» [15, с. 346], «я ніколи не відчував біль боязко неповноцінності так жахливо в моєму житті...», «незахищений дивитися лиха» [9, с. 348], «у простоті його горе» [15, с. 377], «unhearted розуму» [9, с. 58].

У романі автор постійно протиставляє високе низькому, використовуючи прийом антитези: Йорик бере слугу, тому що він «вміє шити гетри і трохи грає на гітарі», [1, с. 569] «... я подумав, що він звертається до своєї дитини, але він звертався до свого осла» [1, с. 579]. Наростанню почуттів і посиленню ефекту «сльозливості» сприяє введення таких прийомів, як градація, перерахування і порівняння: «... він був блошиний би живий, і захопили б, і використовується гірше, ніж св. Варфоломій» [15, с. 361], «я писав, змив, і зірвав, і спалювали, і знову написав» [15, с. 386]; «... бідні чернець blush б червоні, як червона» [15, с. 349], «... як щасливий і як перпендикулярно, як принц» [15, с. 374].

Для посилення концентрації уваги читача автор використовує прийом словесного повтору. Так, у главі «Мертвий осел» слово «осел» повторюється вісім разів, у розділі «Передмова» слова «надія», «сподіватися» – три рази в одному абзаці, у розділі «Париж» слово «мила» – шість разів. Деякі письменники і літературознавці звинувачують письменника в нещирості і позерстві. Зокрема, С. Вульф пише: «Instead of humour, we get farce... Here, instead of being convinced of the tenderness of Sterne's heart – we begin to doubt it. For we feel that Sterne thinking is not of the thing itself but of its effect upon our opinion of him» [14, с. 99]. Е. Ділворт у роботі «The Unsentimental Journey» повністю розсіює уявлення про приналежність роману Л. Стерна до течії сентименталізму, вказуючи, що «criticism seems to have found this sentiment to be only an illusion» [12], і цитуючи авторів, які підтримують його точку зору.

Л. Стерн іронізує над своїм героєм, іншими людьми і над самим собою. Саме завдяки іронічній манері оповіді, фіксації дріб'язкових відтінків, переливів почуттів і відчуттів, трактуванні поведінки людини в сентиментально-гумористичному плані Л. Стерн створює образ, що не відповідає традиційному чудово-сентиментальному поданню про людину, і розвінчує ідеал сентименталізму. За формою презентації Йорик – прикордонний герой рококо.

«Сентиментальна подорож по Франції та Італії» в деякому сенсі є умовною декорацією для постановки морального експерименту: пізнання людської натури. Але душевний рух Йорика зводиться до бухгалтерської фіксації вражень. Результати подорожі Йорика дорівнюють нулю. Образ Йорика статичний, його душевні пориви не переходять у дію, вони безрезультатні.

Висновки. Усе це свідчить про свого роду гру в сентиментальність, пародії на сам сентиментальний жанр з елементами рококо. З точки зору рококо багато аспектів поетики роману залишаються не вивченими, що дає широке поле для подальшого дослідження роману Л. Стерна «Сентиментальна подорож по Франції та Італії».

Література:

1. Жизнь и мнения Тристрама Шенди, джентльмена. Сентиментальное путешествие по Франции и Италии / пер. и примеч. А. Франковского. – М., 1968. – 791 с.
2. Зорин А.Л. Литературное направление как межнациональная общность (английский и русский сентиментализм) : дис. … канд. фил. наук / А.Л. Зорин. – М., 1983. – 255 с.
3. Максютенко Е.В. Особенности художественного воплощения образа Йорика в «Тристраме Шенди» и «Сентиментальном путешествии» Лоренса Стерна / Е.В. Максютенко // Актуальні проблеми літературознавства. – Дніпропетровськ, 1997. – Т. 2. – С. 44–49.
4. Наливайко Д.С. Искусство: направления, течения, стили / Д.С. Наливайко. – К., 1981. – 287 с.
5. Пахсарьян Н.Т. Некоторые аспекты взаимодействия рококо и сентиментализма во французском романе 18 века / Н.Т. Пахсарьян // Зарубежный роман в системе литературного направления. – Днепропетровск, 1989.
6. Святошенко И.М. Концепция личности в творчестве Л. Стерна и Н.М. Карамзина : дис. … канд. фил. Наук / И.М. Святошенко. – М., 1995.
7. Шкловский В.Б. О теории прозы / В.Б. Шкловский. – М., 1983. – 267 с.
8. Шкловский В.Б. Художественная проза. Размышления и разборы / В.Б. Шкловский. – М., 1961. – 668 с.
9. Хейзинга Й. Homo ludens в тени завтрашнего дня / Й. Хейзинга. – М.,1992. – 464 с.
10. Brady P. Rococo style versus Enlightment novel / P. Brady. – Geneve, 1984. – 225 p.
11. Dieckmann H. Reflections of the Use of Rococo as a Period Concept / H. Dieckmann // The Disciplines of Criticism. – New Haven, 1968. – 453 p.
12. Dilworth E.N. The Unsentimental Journey of Laurence Sterne / E.N. Dilworth. – N.Y., 1948. – 364 p.

13. Saisselin Remy G. The Rococo as a dream of happiness / G. Saisselin Remy // The Journal of Aesthetics and Art Criticism. – L. ; N.Y., 1960. – № 19. – P. 141–162.
14. Woolf V. Collected Essays / V. Woolf. – The Hogarth Press, 1966 – V. 1. – 320 p.
15. Sterne L. Selected Prose and Letters / L. Sterne. – Moscow Progress Publishers, 1981. – 502 p.

Пономаренко Е. В. Специфика взаимодействия рококо и сентиментализма в романе Л. Стерна «Сентиментальное путешествие по Франции и Италии» в образе главного героя

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению взаимодействия сентиментализма и рококо в романе английского писателя 18 века Л. Стерна «Сентиментальное путешествие по Франции и Италии». Исследование базируется на выяснении специфики образа главного героя романа и тех языковых средствах и приемах, которые использует автор для создания образа главного действующего лица в романе.

Ключевые слова: сентиментализм, рококо, литературное направление, языковые средства, стилистические приемы.

Ponomarenko O. The specificity of rococo and sentimentalism interaction in the novel by L. Sterne "Sentimental journey through France and Italy"

Summary. The article considers the interaction of sentimentalism and Rococo in the novel by the English writer of the eighteenth century Laurence Sterne's "Sentimental journey through France and Italy". The study is based on finding out the specifics of the image of the protagonist of the novel and the language of the means and methods used by the author to create an image of the main character in the novel.

Key words: sentimentalism, rococo, literary trend, linguistic means, stylistic devices.